

Októberi hervadt virágok

Anapsütéses, de nagyon szeles októberi délelőttön fázósan jártuk Zrenyanin utcáit. Már hetek óta az a negyven év előtti október járt eszemben, a kései unokák kíváncsisága úzótt, s egy napon azt mondtam barátomnak:

— Szemtanúkkal szeretnék beszélgetni, egyszerű emberekkel. Itt élnek falvainkban és városainkban, részt vettek azokban a nagy eseményekben, és én soha egyet sem ismertem meg közülük...

— Jó, — mondta a barátom, — én ismertem néhányat, de már rég hallottam felőlük...

Igy kerültünk e napsütéses, de nagyon szeles októberi délelőttön Zrenyanin utcáira, s míg fázósan nyomoztunk Október élő tanúi után, útba igazítottak bennünket:

— Igen, ott lakik Benák bácsi most is, húsz éve ott lakik, — világosított fel bennünket csizmás, micis, gyűrött hangú fiatalember. — Biztosan otthon találjátok, mert már évek óta nem dolgozik...

Tőle tudtuk meg, hogy akít kerestünk, — Benák István volt uradalmi bérest, az Osztrák-Magyar Monarchia sorkatonáját, a Vörös Hadsereg tisztjét, majd ismét napszámost, vasúti munkást, tanyáról-tanyára és gazdtól gazdáig vándorló bérest, majd végül: a

pékség kocsisát (ahol húsz esztendeig dolgozott) — vagy öt évvel ezelőtt, innen, a kocsiságból, nagyfokú reumája, isiásza s más efféle baja miatt nyugdíjazták. Egy év múlva a fölülvizsgálaton csak ötven százalékos munkaképtelenséget állapítottak meg, ennek fejében kétezer valahányszáz dinár rokkantdíjat kap, egyben azonban könnyű munkára utalták. Amde könnyű munkát azóta sem tudott szerezni neki a munkaközvetítő, így tehát Benák István minden héten jelentkezik, azok pedig szorgalmasan nyilvántartják a munkanélküliek listáján. A nyugdíjazáshoz szükséges éveket nem tudja igazolni, most tehát azt várja, hogy megérje hatvanötödik életévét, amikor igazolt szolgálati éveivel arányos nyugdíjban részesül. De addig még öt esztendő van hátra.

A tizenegy lakásos földszintes bérkaszárnnyában az udvar mélyén megtaláltuk Benák István szobakonyhás lakását is.

— Nem, nincs itthon, — mondta a felesége. — Az egyik fiatal földmérnök nagyon szereti, aztán szolt neki, gyünne el máma kerítést csinálni a házához, amit nemrég épített. De üljenek le, dél van már, legkésőbb fél egyre mindig pontosan meg szokott jönni.

— Mindig pontosan fél egyre?
— kérdeztem.

— Fél egyre mindig, már évek óta, amennyire csak lemlékszem, — válaszolta a felesége.

Kettőre sem érkezett meg, tehát estére halasztottuk a látogatást, beszélgetést. Akkor tudtuk meg, hogy ki akarták használni a szép időt, és a munkát nem szakították meg ebéddőre sem. A szobáskában ültünk s beszélgettünk. Az ágyak mellett, paraszti szokás szerint, székek sorakoznak. A falon családi képek. Egy katonaképről könnyen ráismerni Benák Istvánra, az uradalmi béreslegényre. A másik képről dús, sötét-hajú, kisbajszos magabiztos és határozott tekintetű szép férfi. néz ránk, a mellette lévőről pedig csinos fiatalasszony.

Odakinn, a konyhában népdalokat és magyarnótákat közvetít a rádió, asszonyok beszélgetnek Benák bácsi özvegyember öccsével, a hajóáccsal. (Zrenyanin egyik üzemében dolgozik), akivel egy háztartásban és egy fedél alatt élnek valamennyi ideje.

Benák bácsi, ez az alacsony, csontos, őszülő és ritkuló hajjú, szemüveges, halkszavú, páratlanul türelmes, de nagyon határozott ember, annak az embernek a módján, akinek a közlékenysége csak a pusztá tények elmondásáig terjed, az egyéni élményt mélyen elássa magában, úgyszólván semmibeveszi, — nos, unszólásunkra az ilyen ember módjára mondotta el, hogy a reumát és efféle bajokat nem volt nehéz megszereznie. Megtudtuk, hogy már tizennyolc éves korában frontszolgálatot teljesített az osztrák-magyar hadseregben, s persze, az orosz fronton, hetekig-hónapokig is térdigérő sárban máskáltak, s megesett nem egyszer, hogy félig vízzel telt lövészárokból gubbasztottak. Tizenkilenc éves volt, amikor fogságba esett, s azt sem mondhatni, hogy Szibériában kimélték volna őket. Akkor már

meg is volt a reumája. Húsz éves korában állt be vörös katonának, s mint ilyen, épp a reumájával került egyszer kórházba, s pont annak köszönhetette, hogy foglyul esett a fehérekhez. Nem bírt menni, hát nem tudott visszavonulni az egységével. A kórházból ugyan kikecmergett, Kolcsák fehérei mint lézengő magyar hadifoglyot fogták el.

(A táborban nemzetiség szerint sorakoztatják fel a foglyokat: németek, csehek, lengyelek, szerbek, horvátok, magyarok... A szlávokat átöltöztetik fegyérgárdistának, ezt mándannyan tudtuk, s persze, sokan akadtak, akik ezt el akarták kerülni. Nem ott sorakoztak hát, ahol kellett volna nekik. A szlávoknál allig-allig sorakoztak, a magyaroknál meg rengetegen voltunk. A fehér tiszttűh begurult. Megállt előttünk: — Szóval, ez mind magyar, ugye? Hát majd mándjárt megláttuk — mondta és elment. Elkör sókan megjedtek, hogy a magyarokat mind elviszik kivégezni. Ijedtében egy szlovén kiált a sorból: — En nem vagyok magyar! — mondta. Akkor azt felszólították, hogy mutassa meg azokat, akik szlávok, és a magyarokhoz sorakoztak. A szlovén végigment és sonra námutatott az emberekre: ez dalmát, ez bosnyák, ez szerb, ez horvát, ez szlovén... Osszeszedték őket és másnap véresre verve kerültek vissza. — Megtagadtátok a szlávtságot, disznók! — ordították rájuk. Nem tudom, mi lett velük azután. A magyarokat sem végezték ki, hanem elvitték egy nagy fetelepre, nagy erdőség közepére...")

Itt, a hegytetőn hónapszámra irtották a fát, lefagyott végtagokkal, naponta egyszer ettek valami löttyöt, deszkából összetakolt, hézagos barakkban, pokróc nélkül háltak, s míg Benák István beszélt, képzeletem világában formát öltött

A HUSZONNYOLC CSONTVÁZRÓL SZÓLÓ TORTÉNET

A hó csúkorog, a tar fák ágai pattognak a szélben. A fehér tisztt maga elé néz, ott, a letaposott havon, bőrdarabokba bugyolálva egy láb, s egy nagy, kékre fagyott ujjjal kandikál elő. Szeme végigfut a lábakon, rongyok, rongyok, végigfut a testeken, mangyok, rongyok, dró-

tolkkal, madzaggal és faháncsral összekötve, végigfut az arcokon, csak mélyenülő, kifejezéstelen szemek és semmi más, szőrrel-benőtt piszkos arcok, s ezek az arcok, arcok...

— Mind fiatal, — dörmögi a tiszt. — Te hány éves vagy? — kiáltja.

— Huszonegy, — tör fel mélyből a hang.

— Huszonegy! Nem is leszel több! Hullák! Mit akartok? Csikorognak már a csontjaitok, mint a cigány kocsija!

S csak álltak szótlánul ők, huszonegyolcan, fiatal csontvázak, akik föllázdáltak, mert nehezebb volt már a fejsze jómaguknál; szemükben a tífuszt hordták, s füllükben farkasok vonítása visszhangzott hónapok óta.

— Valahol tűz van, honnan ez a füst?!

— A barakk mögött, — mutatott keletre az egyik kozák és elvágta-zott.

— Mars! Hullák, lóduljatok tüzet taposni, hurrá, melegedjétek!

S huszonegyolc csontváz táncol a parázon, füstben; üszök és hamu száll körülöttük a gyolcsfehér óra.

— Fussatok, hullák, varra le, a völgynek! — rákötötte a tiszt, s kozák lovasok fogtak közre huszonegyolc ifjú zörgő csontvázat, néma útjukat ólálkodó farkasok követték az alkonyatban, s fent a hegyen száz és száz élőhalott nézte, míg el nem tűntek a dombhajlatnál. Akkor szótlánul beténferegtek a barakkokba, s titkon megsaccolták, ki marad reggelre fekhelyén holtan, kit visznek ki a latrina mögé a varjaknak és más ragadozóknak.

De a kép még sokáig emlékeztetünkben maradt: huszonegyolc póre fiatal csontváz szótlánul bandukolt a hasigéző hóban az alkonyattal, csak az a tiszt már nem volt sehol, amikor elnyelte őket a hajat, ott lenn, a befagyott patak-nál...

... Az erdőirtásokon fellázdáltak, sztrájkot kezdtek. Amikor kijött ellenük a különítmény és a fehér tiszt azt mondta: — Menjenek félre azok, akik mégis akarnak dolgozni, — akkor fölelhajtva egyenként félrementek az emberek, csak huszonegyolcan maradtak mozdulatlanul. Lekísérték őket a fűrésztelepre, s ki akarták végezni mindannyiukat. A fűrésztelep vezetője, egy öregebb, szakállas, finom úriemberféle ott állt a tornácra és nézte őket. »Olyanok már, mint a halál. És mind fiatal! Hagyjátok őket!« — Nagy befolyású ember lehetett, — mondja Benák bácsi, — így kerültünk vissza, most már nem az irtásra, hanem a fogolytáborba. Többé nem láttam ezt az embert. Messze kerültünk. A mieink, a vörösök hamarosan elfoglalták ezt a területet, s hogy aztán mi lett ezzel az öreg fehér úrral, nem tudom. De akik fennmaradtak az erdőirtáson, azok közül sem találkoztam soha senkivel. Ahogy ott élték, mind elhullhattak, mind egy szálíg, vagy megfagytak, vagy éhenhaltak, vagy elvitte őket valami kór... Reumával olcsón úszta meg az ember...

Éhhalállal itt is, ott is találkoztak a forradalom éveiben. Benák István el is mondta egy szörnyű élményét.

Az a vörös tiszt, iskola, ahova vezényelték, s ahol magyarul folyt az oktatás, Omszkban kezdte működését, Moszkvában folytatta, s Bakuban végezte — a kadétok itt már egyben frontszolgálatot is teljesítettek.

(„Költés” íkétől megszöktve ismét vörös magyar egységben szolgáltam, Omszkba kerültem, ott egy nagy börtönben voltunk őrségen egy magyar, meg egy kínai század. Onnan vezényelték a tiszt iskolába. Magyar tisztek voltak az előadónk s később, Bakuban, magyarul is vizsgáztunk, csak a taktika elméleti részéből vizsgáztunk orosz tábornokok előtt. Egy Karácsony vagy Kapitány nevezetű, alighanem kecske-

méti származású előadó tisztünk ott egy kicsit pántbűt lelt. Gyorsirást, meg még vallamit adott elő. Az volt az elképzelése, hogy a magyar alakulatokat egységes magyar parancsnokság, főparancsnokság alá kell helyezni. Ez így nemzeti alapon téves gondolat volt, mert mint külön vörös hadsereget más-kép is fogadott volna bennünket a nép mindentelké, meg rossz politikai következményekkel járt volna. Kiarácsony szervezkedéit, a mi iskolánkban is megnyert néhány fiut. Amikor felettessel megtudták, berendelték Moszkvába rapportra. Nem mert elmenni, hanem főbelötte magát. Tévédett az ember, hát főbe is lötte magát. Pedig, azt hiszem, nem kellett volna neki. Kidobták volna a frontra, és amit tévédett, helyrehozhatta volna. Mint bátor ember volt. Nem is volt neki semmi temetése. Epp gyakorlaton voltunk, amikor elvitték melletttünk a koporsóját, megálltunk hát egy percre, amig elhaltadtak. Sajnálunk is, mert különben szerettük. Aztám gyakorlatoztunk tovább. Azt hiszem, huszban történt ez.“)

Benák István tökéletesen beszélt és irt oroszul, hát orosz egységbe osztották be tisztnek. Georgiában, főnt a Kaukázusban a fehérek nagyon kirabolták a népet, szörnyű inség volt, s nem egyszer éhenhalt emberekre is találtak. Ott játszódtott le

A KIDOBOTT CSONTOK TÖRTÉNETE

A fiatal tiszt futólag végignézett a kiaszott, szutykos öregeken, aztán elkérülte tekintetüket, félrefordult, levágott egy vesszőt a gyér bokorból, faricskálta, majd becsattintotta bicskóját. Ezek az öregek most nem lennének itt, ha ő fél órával ezelőtt nem szólt volna Igornak.

— Igor, nézzél csak körül, te ismered a vidéket!

Igor ilyenkor kacsint egyet, aztán lecsapja a fejét, s fél órán belül megjelenik a tehénnel, birkával, borjúkkal vagy kecskével. S a fiatal tiszt előre tudja, hogy hamarosan megjelenik egy deputáció is efféle kiaszott öregekből. Valahányszor Igort elküldi, már készül is várni őket. Míndig mindegyiknek csak ugyanazt mondhatja, most is:

— Elvtársak, megkaptátok a dumaskát, a szovjetállam kifizeti nektek azt a tehénnét.

— Jóuram, mindannyiunk tehénkéje volt az az aszott jószág, és ha mi éhen halunk is, a gyerekecskéknek jutott egy-két csepp tejcske... Az egész falu tehénkéje volt ez...

A fiatal tiszt suhogtatja a pálcát, s átnéz a túlsó hegyre, ahol — jól látja — azok ott csapatösszevonásokat végeznek. Hirtelen ibolyaszagot érez. Már oly régóta várta ezt, gyorsan körülnéz. Nem látja sehol.

— Tudjátok, hogy tegnap azok, megszalasztottak bennünket — fordul az öregekhez. — Katonáink már két napja alig esznek. Azok esznek: ingalmatlanul elszednek tőletek mindent. Mi elűzzük őket, arról a hegyről is. De az én katonáim már két napja nem esznek, batyuskák, hát bírjuk majd?

Szétárja a kezét s tanácstalanul néz az öregekhez. Mint három nappal ezelőtt, azon a másik hegyen, más öregekre. Egy héttel ezelőtt, harmadik hegyen, harmadikokra. Egy hónapja, kettő, a tizedik, huszadik hegyen, harmadikokra.

— A proletárforradalom nehéz dolog, batyuskák...

És otthagya az öregeket, nád-rágját veregetve a vesszővel visszamegy a századhoz.

— Igor — szól a vörösképi katonának. — Eztán mändemből kettőt hozz, hogy az egyiket visszaadjuk nekim, hádd örüljenek.

Igor kacsint egyet, aztán ujra lecsapja a fejét.

Kutyák ólálkodnak a környéken. Kettőt lelőttek a katonák. Sosem tudni, melyik a veszett.

Délben ott ültek a tenyérni tisztáson. Csakájukból jóllatú étel gözölgött, szaporán kanalazták. A szakácsok egy nagy edényben kihozták a csontokat és kivetették. Megelvenedtek a bokrok, kutyák rohantak elő, a csontokra vetették magukat. Megelvenedtek a bokrok, aszott emberek rohantak elő

botokkal, üzöbe vették a kutyákat s a csontokra vetették magukat.

A fiatal tisztnek megakadt a torlán a falat. Földhözverte a csajkáját, kifordult belőle az étel, s folyt vagy arasznyit a lejtőn. Fölugrott és möltházott.

A délutáni ütközetben Igor hősi halált halt.

...Georgiában, ahol az a nagy-nagy inség volt, mégis, amikor a fehérek utolsó erejüket összeszedve megnyomták a vörös csapatokat, az éhenyőtört lakosság aprajagazja a vörösök lövészárkaiba húzódt; villával, kaszával, bottal kukusoltak ott, s türelmesen várták, hogy ha metalan ököltre kerülne sor, legyengült testüket ők is nekifeszítsék azoknak, akik olyan csunyán kifosztották őket. Nem is elvekről volt szó. A pusztá életéről. A betevő falatról.

Csalak ennyit említettünk meg: az orosz forradalomról írott könyvek. Nekem elsőnek John Reed világrengető tíz napja jutott eszembe, Lenin beszédei, cikkei, Solohov, Babely, Pilnyák, Leonov, Fegyin felejthetetlen alakjai a forradalomról szóló regényekben, novellákban. Benák bácsi ezzel szemben elmondta, hogy Az SzK(b)P rövid történetében felfigyelt arra a részre, amelyik azt írja le, miért sikerült a Vörös Hadseregnek olyan gyorsan előretörnie a keleti tartományokban és Szibériában. Benák bácsi közölte velünk észrevételét, hogy azt pontosan írta meg az SzK(b)P rövid története, mert azokban a harcokban ő is kivette részét, s személyesen meggyőződött, hogy pontosan úgy volt, ahogy a könyvben találta. Benák bácsi szerint a könyvben az áll, hogy a vörösöknek nagyon kedvezett, hogy a kommunisták behúzódtak Kolcsák csapataiba, és a frontja mögött is bomlasztották a rendet, lázítottak. Benák bácsi elmondja, hogy az erdőirtástól megszabadulván Kol-

csak egyik hadifogolytáborában tengette életét, ám amikor már komiszabb idő fordult Kolcsákékra, sorra beosztották őket a fegyveres egységekhez, fegyvert persze nem kaptak, hanem konyhára, csicskásnak, kocsisnak, meg raktárnokok mellé állították őket dolgozni. Így kerültek kapcsolatba a fehér katonákkal, s egyikükkel-másikukkal barátságot is kötöttek.

(„Voltak ottan olyan elesett szegény emberek, hogy sehogy se értették meg, miért vannak a fehér gárdiában. Közöttük fongolódtunk, s különösen amikor már lassú a rend náluk, mert erősen venték őket a vörösök, egyiket-másikat megszólaltottuk: — Pocsemu vojues? — Legtöbbjük vonogatta a vállát, értetlenül nézett rájuk: — Nye znáju, nye znáju, officir znájut... — mondták és a tisztek felé intettek. Akkor már tudtuk, melyikkel hányadán állunk. Ha ti nem tudjátok miért harcoltok, hanem csak a tisztek tudják, akkor reniben van, lesz még belőletek vörös. Nem is nagyon firtattuk velük a dolgot, csak számoltattuk őket. Egyszer aztán, egy nagy mulatás után, reggelre a tisztek mind szétszöktek, csak az altisztek maradtak a legénységgel. Akkor már könnyű volt szökní. Összeszedtem egy csoportot ilyen emberekből és átmentem velük a vörösökhöz. Igaz, aztán kis híján azok alkartak kivégezni. Az embereim álltak elébem és mentettek meg, akiket megszerveztem. (Háborus időben, fomaladomban nehéz a magyarzókölés...)”)

Benák bácsit egy Szasa nevezetű raktároshoz osztották be. Józsvívi fiatal fiú volt, alighogy érettségizett, a frontra került, egyidősek voltak Benák Istvánnal. Szasa bátyja, századosi rangban, annak a fehér egységnek a parancsnoka volt, ahol szolgáltak. Aktív tiszt. Éppen öccsének ellentéte: robusztus, nyers és kegyetlen. Szasa kedélyes, társalkodó, jókedvű fiú volt. — Miért nem mentél már hazá? Már rég hazamehetnél volna — mondta Benák Istvánnak, de az csak a vállát vonogatta. — Tudom én, miért nem mentél haza. Vörös vagy — mondta halkán és nagyot nevetett. Mindenhova cipelte magával az ügyes, okos fiatal foglyot. A tisztek közé is, ahol Szasa, a parancsnok öccse különös előjogokat élvezett. Sohasem értettek egyet a bátyjával, de ő

mindig határtalanul szerette bátyját. Amikor már nagyon rosszul ment a fehérek sora és a fegyelem is zúllott, a tisztek egy éjszaka szörnyű nagy mulatozást csaptak egy rossz deszka-bódében, és Szasa oda is magával vitte Benák Istvánt. Azon a szörnyű éjszakán káromkodva vágta az el keletre Szasa bátyja, a parancsnok, s reggelre a tisztek is mind szétszöktek. Jó egy hét múlva, amikor a közlegények egy csoportjával Benák István átszökött a vörösökhöz, s amikor ismét beöltözött vörös katonának, és jelentkezett az egységénél, ahová beosztották, egy vörös közlegény borult a nyakába: Szasa volt. Kis ideig szolgáltak együtt, de sok ütközetet megvíváltak. Benák bácsi elmondja, hogy Szasa páratlanul bátor, elkeseredett vörös katoná volt. De pihenőn behúzódtott egy házba vagy szobáskába Benák Istvánnal, mindenkit kizavart, az asztalra borult és zokogott.

— Keservesen siratta a bátyját, aki fehér tiszt volt, s eltűnt azon a szörnyű éjszakán. Soha többé nem is látta. Ott ültem mellette, szóltanul nézelődtem a szobában s megvártam, hogy lecsillapodjon.

— Végre megtudtam hát

A SZÖRNYŰ ÉJSZAKA TÖRTÉNETÉ

Az őt leszakított az egyik fenyőgallyról néhány tülevelet és a szábjába tömte, a hó ráhullott a gallyról, szerette a fenyőlevelek keserűsége, de üdítő ízét, jaj, de nagy ez a hold, ma szép világos van, amott bandukol valaki, ez is a bódéba megy, ahol a tisztek mulatnak az éjjel, (most nyílik a bódé ajtaja, az őt fülét egy perccskére erősebben megüti a harmonikaszó, részeg nőta és zsvaj), ezen az éjjelen mulatnak a tisztek, ki tudja, ki mászkál itt, ott vagy amott, — eh, ha sokan jönnek egyszerre, az

meglátszik, tapsikolt egy ideig az őt és bokázott, a hó csikorgott alatta.

Ma éjjel mulatnak a tisztek, két hónapja már csak visszavonulás, visszavonulás, és fele az ezred, fele a század, fele a szakasz, fele a tisztikar, nincs utánpótlás, nincs összeköttetés, mindenütt kifosztott raktárak, délre elvágva az út, északra elvágva az út, minden út keletre vezet, ma mulatnak a tisztek, messze hallik a riccsajozás.

Nincsen apám, se anyám, most lányokat kellene idehozni, fiúk, mert holnap meghalunk, adjatok vodkát, harcoljon aki akar, Ivanov. Ivanov, most már lenyírhatod a szakállad, hiába hasonlítasz a kár atyuskára, holnap meghalunk, mi lesz veled, anyánk, Oroszország, Volkov, te még sokra viheted, mindig ikesztyűs kézzel bántál a vörösökkel, hahaha, de azok nem szeretik a kesztyűs kezeket, ott le kell vetned a kesztyűt, harmonikás, ezt húzd! elég ebből a vodkából, döngöljön meg aki akar, Szasa, mit bámulsz ott az ablaknál, gyere ide vodkát ide!

Szasa intett annak a fiatal, tarkaegyenruhás katonának, aki a kályha mellett ült és egész éjjel ügyelt a tűzre, s akibe időnként részeg tisztek vezeklésből beleerőszakoltak egy-egy pohár vodkát, a fiatal katona az ablakhoz ment, ott Szasa a vállára csapott, azt mondta: „Nézd, mit csinál a bátyám odakint!”, aztán visszament a többi közé, az asztalhoz ült és veszetten dalolt, míg folyt az ital. Az ablakrésen túl hófödte holdvilágos táj szürkült, s vagy tíz lépésre géppuskát állított fel egy ember, csöve a bódének szögébe, mellette kapar egy ló. A géppuska mindjárt zakatol, szimpla deszka csak ez a bódé, a tisztikar részeg és mulat, a fiatal katona kitámasztja a fejét, megcsapja a jeges levegő és jőzön, mint a puskaapor, megáll a géppuska előtt.

— Jó lesz ez így? — kérdi egykedvűen, halkán, s egyre egy ro-

busztus nagy ember egyenesedik fel előtte.

— Mit keresel te itt? — kérdi vészesen s pisztolyához kap. — Mit keresel te itt?

— Engem könnyű lelőni, mert nekem nincs fegyverem — mondja halkán a fiatal katona. — Őket is könnyű, mert mind részeg. De én nem tudom, jó lesz-e ez így...

— Disznó árulók! Dögöljetek meg egyrakáson! — tajtékzott és hadonászott pisztolyával.

A bódé ajtaja nyílik, Szasa szőke hajára hullik a fény, az ajtó csapódik és szótlannul ott áll a fiú.

A robusztus ember áll egy perccskét, aztán nagyot ordít, pisztolyát földhözvágja, lovára veti magát, szűkös özőne zúdul, fehér porfelhőt verve elvágta messze, arra keletnek.

A fiatal katona fellöki a géppuskát. Átkarolja a szoborrá meredt Szasát, benyit a bódé rozoga ajtaján s halkán mondja:

— Element a bátyád...

— Itthagyt bennünket a parancsnokunk... — mondja Szasa, s óvatosan beteszi a bódé ajtaját.

Benn veszettül nyekergett a harmonika s folyt, egyre folyt a vodka...

... Benák Istvánt hamarosan magyar egységbe vezényelték. Elvált Szasától. Cmszkba került egy nagy börtömben őrségre. Innen vezényelték át az cmszki tisztiskolába. Egyszer valami állomáson egészen váratlanul találkozta Szasával. — Hogy vagy, hogy vagy? — Mi másik frontra megyünk. — En tisztiskolában vagyok. — Harasó, harasó, — nevetgált Szasa. — Az egyikünk csapata erre ment, a másikunké arra — mondja Benák bácsi —, összeölelkezünk hát és soha többé nem láttam Szasát. Nem tudom mire vitte, él-e még, s ha él, hát hol? Soha többé nem láttam Szasát, pedig olyan volt, mint a testvérem.

Habár azzal az eltökéltséggel indultam útnak, hogy ezúttal csakis a szigorúan vett tények, nyers és száraz adatok érdekelnek, abból is csak az, és úgy, amit és ahogy a forradalom egy meghatározott részvevője, ez esetben Benák István, meghatározott napon, pontosan meghatározható hangulatban fontosnak tart elmondani, (talán csupán ötletszerű válogatásban) egy tegnapi ismeretlen embernek, aki azzal a határozatlanul (s éppen ezért balgán) megfogalmazott kéréssel áll elébe, hogy meséljen a forradalomról. Elhatároztam ugyan, de már az első percekben lemondtam róla, bár Benák bácsi eleinte valóban csupán adatszerűen közölte emlékeit. A hallott élményanyag azonban ellenállhatatlan erővel fölébresztette bennem az író, aki egyrészt ellenőrizni akarja az e tárgykörbe vágó olvasmányait, másrészt meghatározott élményanyag után kutat. Annakidején elsőnek Bábely, Pilnyák, Soholov ismertették meg velem az októberi forradalom hétköznapi valóságos világát, életét, a mi forradalmunk hétköznapijait pedig elsőnek Cosić és Isaković, s csak később fedeztem föl elragadtatva a naplókat s másokat. Az említett írók művei közül nagyon megragadtak a novellák, a pillanatképek, amelyek nem törekedtek az élet s a mozgalom egészének leírására vagy ábrázolására, de az egészről alkotott történelmi, hogy úgy mondjam »tudományos« ismereteimet, az egészről való képemet, hitemet sohasem módosították, még csak ki sem egészítették, hanem egyszerűen beleilleszkedtek abba, az élet jelzésével. Különösen megkaptak, lebilincseltek e novellákban a forradalom tragédiái, pontosabban azok, melyekre azt mondhatjuk: a forradalom néha felfalja saját fiait is. Számomra jelentették ezek a legnagyobb heroizmust, s egyben a legnagyobb emberi tra-

gédiát. S amikor felébredt bennem az író, ezirányban kutattam. A hallott élmények azonban bizony kurták, hézagosak és kissé ridegek. Bárhogy formálom is őket, — érdekesek ugyan, hitelesek is lehetnek — megmaradnak nyersnek, ziláltnak. Pontosan olyanok, amilyen maga a kor, s az emlékek. Ez járt eszemben, amint Benák István idevágó elbeszélését hallgattam.

„Megesett, hogy bajtunk támadt az anarchistákkal. Mondhatom, hogy legtöbbjük páratlanul bátor kalbaja volt; aminek azok nekimentek, ott recsegett-ropogott minden, az biztos. A harcban hát bátrak voltunk, de ugye, — aztán is ráboltak, gyilkoltak, fosztogatták a népet. Hát ugye, az nem megy...! Ezek nem voltak igazi bolsevisták. Anarchisták voltak. Szóval, az anarchistákat ki is végeztük, ha rájta kaptuk őket... Ilyesmí is adódott.”

Szavaiból érződik: azok is részt vettek ugyan a forradalomban, de nem tartoztak a forradalomhoz, nem voltak annak a forradalomnak igazi fiai, nem voltak igazi vörösök, bolsevikok, ha tehát a forradalomról beszélünk, őket hagyjuk ki. Benák István át is csapott más történetbe.

„A pusztaháború vége felé jártunk már, amikor beosztottuk a századunkba két fiatal kozákokat. Jól megvoltunk, hanem amikor először kellett tűzbe menni, megtámadták az engedelmisséget. Egy kis szóváltás támadt, s néhány emberünk már nyúlt is a puskájáért és töltött. A fronton olyan nincs, hogy majd ki-ki a saját feje szerint megy. Aki nem engedelmeskedik, azt lelövik. Szóval, embereim ki alkarták végezni a két kozákokat. Mondom nekik: lassan, elvtársak, kivégezni könnyű dolog, várjunk csak... Megkérdeztem, miért nem akarták harcbaszállni. Hát a lovak miatt. Hogy ők ló nélkül nem mennek. Hát akkor szereztek lovat! Szereztek is. Mentek aztán a kozákok, mint a szélvész. Persze, nem velünk, a vonalban, hanem cserkészni, felderítőnek... Csekkungbela, kerültek-fordultak, s már vissza is jöttek. Annak a két kozáknak nagyon nagy hasznát vettük, ment mindig az egész könnyéket fölkutatták, s aztán soha senki sem üthetett rájuk. Hát így volt: helyén kellett lenni az ember eszének, ment kivégezni könnyű dolog...”

S míg tündödvé formálgattam magamban az elmondott esemény alakjait s a térképen — elképzelem szerint — odahelyeztem az

eseményt a Kaukázus aljába, Benák Bácsi még egy idevágó történetbe kezdett.

„Egy nap egységünk megkapta a parancsot, hogy másnap délelőtt tizenegyre el kell foglalnia egy községet, a fehérek egy meglehetősen erős fészékét. Erre mi nagyon korán hajnalban meg is indultunk, úgy számítva, hogy gyorsaság vagyunk, mire odaértünk szép lassan megvívunk, meg lesz a 11 óra. Nem tudtuk róla, hogy a felsőbb parancsnokság ugyancsak egy lovasezrednek is kiadta a parancsot, hogy 11-re foglalja el ugyanazt a helységet. Korán odaértünk, de a fehérek még az éjjel kivonultak, nem volt hát mit csatázni, hanem mindjárt be is vonultunk. Elszállásoltunk, megszerveztük, amit kellett, s a falu végére örököt állítottunk. Vallamielő tizenegy előtt két lovas közeledett. Az úr beváltta őket, álljt kiállt, erre a két lovas egy szem pillantás alatt visszafordította lovat és usgyi! Ha szöknek, nem vörösök, — gondolta örünk és utánuk lött. Azok meg biztosan azt hitték: Ki más állíthat meg bennünket a falu előtt, amit meg kell támadnunk, mint a fehér őrszem, kivált ha ló is! Egyszer csak riadót jelentenek. Rohanunk a falu végére. Előttünk köröskörül a széles sztyeppe. Arra messze egy szelíd domb, rajta fürgén mozgó fekete pontok. Lovasjég. Robognak felénk. Jóval többnek látszanak nálunk, de majdcsak lesz valahogy, — gyorsan beástuk magunkat. Amint nézzük a dombot, egyszer csak fölbuikkak meg egy csapat. Anynyian, hogy remegteg. Az előbbiek csak az előcsapat volt. Amikor főfejődtek és közel értek, leszálltak a lóról, gyalog indultak és ők is beásták magukat. Ugy tudták, erős fehér fészék... Már lövöldözni kezdtünk, de valamit furcsállottunk. Nem szídták a vörös istentünket. A parancsnokunk nagyon figyelte, fölült, s egyszer csak valami vörös rongyot ként. Puskára kötöttük, úgy dugtuk ki. Nem lötték, s egyszerű csak látjuk, ők is vöröset dugnak ki. Hát akkor elkezdődött a tárgyalás. Negyed óra múlva mindannyian előmászunk lyukainkból...”

Apuszta — csak olyan, amelyet itt Vajdaságban is lehet még találni — az én gyermekkorom legrégebbi világa. Első élményeim is, melyeket számon tudok tartani, a pusztához fűződnek, a tanyákhoz, ahol magam is fölcseperedtem. Az orosz sztyep-pét, a számomra éveken át oly titokzatos, igen bálgam, mindig e pusztához igyekeztem hasonlítani,

de minden igyekezetem ellenére sem tudtam sohasem elképzelni. Jeszenyin felejthetetlen költészetében villant fel előttem először olyan ismerősnek, közelinek az orosz paraszti élet, a falu, s vélttem: a sztyeppe is. A nagy orosz pusztá, mégpedig éppen a nagy forradalom előtt, alatt és közvetlen utána, amit Jeszenyin, a pusztá tragikus sorsú költője oly szépen megénekel... A hatalmas, mozdulatlannak tűnő pusztá, melyben ugyan rohamos változásnak indult az élet, de amely mindent konzervál; ahol a legények természetes átérzéssel dalolják még a kétszázötven év előtti eseményeket és eszméket is, s mint iránymutató csillagot: Sztyenka Rázzint; ahol az élet csupa mese, legendás hősökkel. A pusztá: fű- és mesetermő vidék. Nálunk (azon a pusztafélén is, ahol én nőttem): Rózsa Sándor, Bogár Imre, Sobri Jóska. S mikor ebbe a világba belerobban az új világot hozó fürgeteg, minden eseménnyel újabb és újabb mesék százi születnek és bamba békességgel fénnek meg az újak a régiék mellett. Mesék vagy legendák?

Sztyeppéről beszéltünk, s Benák István elmondott egy történetet, mely valamikor talán bejárta az orosz sztyeppét, s eljutott Rosztovig is; a magyar vörös katonák úgy mesélték, mintha kétségtelenül megtörtént volna, sőt nem egy akadt, aki meg is esküdne, tudja, látta, jelen volt, amikor lejátszódott

A VONATPARANCSNOKRÓL ÉS SZÜRKE GEBÉJÉRŐL SZÓLO MESE

Daliás szőke ember volt, bátor, fiatal vörös katoná. Vonatparancsnok volt valahol a sztyeppéken. Kuznyecovnak hívták, de tán nem is annak, hanem Kozlovnak, de még így se, nem tudta annak az igazi nevét senki. Egyszer befutott egy szerelvény az állomásra, ame-

lyen Kuznyecov vonata vesztegelt, s benne csapatai. Az új vonatban daloltak a magyar fiúk, vidám és szomorú hazai dalokat fújtak, és Kuznyecov odament hozzájuk és sokáig szóltanul hallgatta őket. Hallgatta őket, aztán egyszercsak azt mondta:

— Jaj, de szépen daloltok, elvtársak, jaj, de szépen daloltok, fiúk!

Meglepődtek a fiúk, el is akadt a hangjuk: magyarul szólt Kuznyecov. Körülvették és faggatták hát, de ő csak mosolygott. Nagyon gazdag magyar főúri család legkisebb fia volt. Földjük ezerhold-számra. Kicsi volt még, máris kiszökött a kastélyból a szegénygyerekek közé játszani. Fiatalka volt még, de föllázadt az apja ellen, mert nem bírta látni, hogy sanyargatja a szegényeket. Kitagadták és elűzték, el is bujdosott. Ő, a család legkisebb fia. Így jutott ide, ahol azok ellen harcol a nép, akik őt is kitagadták. Beállt a felelők közé, s mert hős és bátor katoná volt, híres hadvezér lett, reszkettek a burzsujok, ha a nevét hallották, már akkor is.

De az igazi nevét most sem árulta el, csak mosolygott és odébb sé tált. Mert akkoriban gyalogosan járt. Volt neki egy szürke gebéje, — gebe, de mégse érte be soha egyetlen ló sem —, éppen akkoriban azonban elvesztette. Ugy történt; hogy egyszer váratlanul megtámadták őket a fehér kozákok. Éppen lovát pucolgatta Kuznyecov, amikor a szerelvény, amely katonaságának mozgó tábora volt, hirtelen fékezett és megállt. Mikor kinéz, látja ám, hogy köröskörül annyi a kozák, mint a sáska. Mozdulni sem lehet tőlük, s úgy szedik le a katonáit a vonatról, hogy mukkanni se jut ideje egyiknek sem. Ő meg úgy, ahogy volt, ingben-nadrágban kinyugrott a kozákok közé, s fogát vicsgorogtatva harsogta: „Na, vöröskék, lépre mentetek ugye? Lépre bizony tubicáim? Na, mozgás! Majd számolunk!” És

a legmagasabbrangú kozák tiszt-
hez fordult: „Mind köztessed meg
és úgy vigyázz rájuk, hogy mind-
egyikért személyesen felelész!” Ka-
tonáiban megdermedt a vér, de
egy szót se szóltak, úgy tettek,
mintha nem is ismernék, mert va-
lami turpisságot sejtettek. A kozák-
ok sem ismerték meg, zavaruk-
ban valami nagy-nagy fölöttesük-
nek hitték, aki valami nagy hősi-
ességet vitt most itt végbe, hát
úgy meglepődtek, hogy szinte pat-
tantak a szavára. De már ment is
Kuznyecov egy kozák tiszthez, le-
parancsolta a lóról, maga pattant a
nyeregbe és hátraszólt: „A további
parancsig ebbe és ebbe a faluba
vigyétek őket!” S már el is vágta-
zott, csak úgy, egy ingben, haja-
donfőtt, s pillanatok alatt elnyelte
a sztyeppe. Így csapott fel Kuznye-
cov fehér kozáknak, hanem
addig meg se állt, míg egy erős
vörös csapatához nem ért. Ott el-
mondta, hogy-mint járt, s mondta,
rögvest menjenek a faluba, ame-
lyiket a kozákoknak megnevezett,
mert ő biztos abban, hogy tényleg
odaajtották katonáit s várják a
további parancsot. Úgy is volt. Föl-
kerelkedtek hát, s még azon az éj-
szakán elmentek a faluba, rajta-
ütöttek a kozákokon, foglyul is ej-
tették őket mind. Így szabadította
ki Kuznyecov a katonáit mind egy
szálíg. A szünke gebe azonban el-
tűnt a keveredésben. Kereste ő a
vonatban is, ahol hagyta, de ott
sem találta. Kereste mindenütt, de
sehol sem akad a nyomára. Sző-
rin-szálán eltűnt. Nagyon bánkó-
dott utána, olyan nagyon bánkó-
dott utána, hogy másik ló nem is
kellett neki, hiába mutattak neki
szébbnél-szebbet. Azóta járt gya-
log az a daliás, szőke, fiatal vörös
parancsnok, akit Kuznyecovnak
hívtak, de tán nem is annak, ha-
nem Kozlovnak, de még így se;
nem tudja annak az igazi nevét
senki se.

... És ezen a szeles októberi ké-
ső éjszakán, ebben a kis szobács-
kában, ezen a négy fallal határolt
szigetecskén, ahol felidéztek egy
régit, negyven év előtti október em-
lékeit, míg a konyhából beszűrő-
dő rádiómuzsika halkán zsongott a
fülemben, elmerőndíroztam: a
magyar vagy az orosz pusztá
szülte-e ezt a szépséges mesét?

Másnap szép, napos, de csi-
pős vasárnapra virradtunk.
A város forgalmas utcáit jártuk,
újságot vettünk a sarki trafikos-
nál, a főtéren megnéztük a mo-
toros vitorlázó-modellezők tarto-
mányi szemléjét, versenyét, az
ügyesen, hasznosan szórakozó fia-
talokat; ott álltunk mi is a tömeg-
ben, hallgattuk a hangszóró recse-
gését, ismét sétáltunk, de Tiflisz
utcáit jártuk már, Tiflisz utcáit,
a forradalom, polgárháború éveit-
ben. A fehér csapatok végső meg-
semmisítése, utolsó mentevárának
bevétele, Benák Isván vörös ka-
dét iskolába jár és közben front-
szolgálatot teljesít. A Tiflisz el-
leni támadásban is részt vett, s
amikor bevették a várost, a pár-
napos pihenőt fölhasználta, hogy
végigbarangolja a város érdekes
utcáit.

(„Tifliszben egy délután Bula György
barátommal, aki aradit fiú volt, elmen-
tünk moziba. Kevesen voltak a terem-
ben. Mi éppen alkortáját kaptuk a vö-
rös hadsereg újabb szabású egyenruhá-
ját, fiatalok voltunk, huszonhárom éve-
sek, jóvágású, jóképű, de mégis cse-
des, nyugodt kadétok. Előttünk két kis-
asszony ült, nagykalapos kisasszonyok.
Hangosan beszéltek, úgy hogy mi is
értettük; rólunk beszéltek, hogy így a
kadét elvtársak, úgy a kadét elvtár-
sak; összekuncogtak, hátra-hátra for-
dultak, mintha néznének valamit. Mi
meg adtuk a nagyot, úgy tettünk, mint-
ha nem értenénk, mintha észre sem
vennénk őket. Ők oroszul beszéltek, mi
magyarul. Ők franciául kezdtek, mi
németül. Ők németül, mi akkor oro-
szul. De csak megunkban, róluk és ve-
lük egy szót se. Piszkálhatta őket, hogy
nem akarjuk észrevenni őket, hát a
film után, mikor kimentünk, bevártak
bennünket, ismét kikerültük, megint
bevártak, nagyokat kuncogtak... Evett
a fene elejétől fogva, s egyre mondtam

a komámnak, gyerünk el velük. De a komám csak elnevette magát és meg-
rázta a fejét. Nem akart semmi pénz-
zért. Hát ugye... főleg azért, mert
pár nappal előbb az egyik kadétársunk
eltűnt. Ilyen goszpogycsakkal látták
utoljára. Nem került elő soha többé.)
Tiflisznek nagyon érdekes az ut-
cái, s barátjával barangolás köz-
ben mindig találtak valami érde-
kes látivalót. Tartózkodók voltak,
csendesek. A fehérek kiverése utá-
ni első napok voltak ezek. A vá-
rost nem ismerték. A lakosságot
sem. Volt, aki lelkesedéssel fogad-
ta őket, volt aki hűvös kitéréssel.
Ott, ezeken az utcákon pattant ki

A TIFLISZI BAZÁROS TÖRTÉNETE

Két fiatal vörös katona áll a ba-
zár előtt, s hol az emcsembencsem-
mel télt kirakatot nézik, hol a ba-
zár ajtajára akasztott kalitkában
rikácsoló papagájt. Hosszan és szót-
lanul néznek mindent. A ráérő
ember kíváncsiságával, aki jól
tudja ugyan, hogy nem vesz sem-
mit, mégis aprólékosan, ám ugyan-
akkor hanyagul nézelődik. Az ut-
cán behúzott nyakú siető polgárok.
Menetelő katonák. Három kőzők
nagyhangon, lóhátról alkuszik va-
lamire egy emberrel. Az egyiknek
a lova a járdán áll. Valahol egy
gramofon bömböl és serceg.

A két fiatal vörös katona figyel-
mét leköti a papagáj. A kalitka elé
állnak. Egyszer csak megered a
nyelvük.

— Tán ezt is árulják.

— Lehet.

— Láttam egyszer egy papagájt
egy planétás embernél. Csak az
nagyobb volt. Meg cifrább. Nekem
is húzott planétát.

— Népbútítás. Ócska népbútítás.
Annak is véget vetünk.

Amaz egy pillanatra elhallgat és
elgondolkozva mégjobban szem-
ügyre veszi a papagájt.

— Az — mondja elmélázva. —
Népbútítás. — Majd mintha hirtel-
len felébredne, azt mondja:

— De tudja csuda. Van, akinek
megmondta az igazat.

— Mondom, hogy butítás. Mi
meg az ellen küzdünk.

— Az ellen.

Itt elhallgatnak.

— Elvtársak, — szólalt meg va-
laki mögöttük és nyújtott, szinte-
len hangon folytatta. — Elvtársak,
miért futottak meg tegnapelőtt a
vörös kadétek a fehér kadétektől...

Ránéztek. Fényesarcú, kissé kö-
véredő, közepesmetű ember. A
bazáros. Az utcán áll, bazárja előtt.
Ránéztek, aztán zavartan egymás-
ra pillantottak. Tegnapelőtt: ro-
ham a város elfoglalásáért. A vö-
rösök támadnak. Északról, kelet-
ről, délről. A lovasság északról, a
síkon. Amarról a vörös kadétek,
föl a hegynek. A városban, a város
szélén a fehérek beásva. A vörös
kadétekkal szemben fehér kadé-
tek. A vörösök támadnak, hegy-
nek föl. Megakadnak. Rohamra
mennek. Megakadnak. A fehér ka-
détek ellentámadásban. Porolnak
lefelé. A vörös kadétek megfutnak.
Nagyon megfutnak. Vissza, egé-
szén az első állásokba. A lovasok
még aznap betörnek, s elvágják
nyugati felé az utat. Most már min-
den oldalról vörösök. Északról, dél-
ről, keletről, nyugatról. A város-
ban a fehérek között pánik. Min-
den út elvágva. A vörös kadétek
rögtön rohamoznak. Még az éjjel.
Kegyetlenül harcok. És pánik. Ne-
kiszorítják a fehéreket a lovasság-
nak. Kész. Sok a fogoly. A várost
elfoglalták.

— Elvtársak, miért futottak meg
tegnapelőtt a vörös kadétek a fe-
hér kadétek elől?

Nyújtott, monoton hang. Csend.

— Honnan tudja azt maga, hogy
megfutottak?

— Tudom.

A két fiatal vöröskatona össze-
néz. Aztán elfordulnak egymástól.

— Tán maga is ott volt a lövész-
árkokban?

— Nem.

— Maon tán burzsu?

Szemrebbenés se. Kifejezéstelen

sima arc. Mozdulatlan arc, mozdulatlan ember. Egykedvű hang.

— *En? Nem. Nem vagyok burzsuj. Én vörös vagyok. — Elnyújtott, egykedvű hang. Gramofon monoton bőmböleése. Lépések egyhangú, süket kopogása. — És nekem fájt, hogy a vörös kadétok tegnapelőtt megfutottak a fehér kadétok elől.*

Kifejezéstelen sima arc. Szemzölglet, szájszölglet: gúnyos mosoly? Rezzenés nélkül.

A két fiatal vöröskatona összenéz. Aztán lágyan, fürkészve szemügyre veszik a kövérkés, mozdulatlan embert. Hosszan nézik. Szépen, lassan, észrevehetően, szemzölgletükben, szájszölgletükben: élesen metsző gúnyos mosoly. Rezzenés nélkül. Egy perceske, kettő. Aztán megfordulnak és szép lassan, tempósan, lépést tartva, szó nélkül elballagnak.

Vatához gramofon bőmből és serceg. A papagáj esztévestve rükoltoz.

... S Tifliszből tovább vezetett az útjuk a Kaukázusba, Gruziába és Örményországba, ahol csupa veremlakásra leltek, s a nép mind szétmenekült előlük a hegyekbe, erdőkbe. De ekkor már hadnagyi rangban egy orosz egység parancsnokává nevezték ki Benák Istvánt.

„Itt, Jermentiában a századparancsnokunk is magyar volt. Hát vele hol így, hol úgy beszélgettünk, de legtöbbször magyarul. Észrevettük, hogy egy fiatal örmény önkéntes mindig ott sündörög körülöttünk, figyel nagyon, de sose szól semmit, csak hallgat. Egyszer cipőszállítmányt kaptunk, új cipőket, de kevesebbet, mint ahányan voltunk, nem juthatott mindenkinek. Kegyetlenül szelkeid a cipő azokiban a hegyekben. Az elosztásról megfontolozgattunk magunkban mind a kettőn. Egyszer megfordulok, hát az az örmény önkéntes megint ott állkodik. Végignézek rajta és a századparancsnokhoz fordulok: — Nézd, milyen jó balkancsa van a fiúnak! — A százados is ránézett és szótlanul visszafordult. Ezt már nem győzte a fiu, hanem megszólalt: — Tudom én magyarul. Azt mondjátok, hogy nekem jó a cipőm, hisz jó is az én cipőm!... — Majdnem félreértette a fiu. Megmondtuk neki, hogy kevés cipőt kaptunk és baj az elosztás. Ak-

kor fölemgedett és elnevette magát. Neki nem kell, mondta, mert az övé jó. Aztán persze jó cimborának lettünk. Azt mondta: — Pesten tanultam én magyarul. Három évig fogoly voltam. — És nagy hasznunk volt a cimborából, mert nagyon ismerte mépét, szokásait, s ha üres faluba értünk — mondtam már, hogy legtöbbször veremházak voltak erre felé —, akkor a mi cimboránk fél óra alatt előkerítette a népet.“

Így is fejezte be Benák István a forradalmat és polgárháborút 1921-ben, huszonnégy éves korában, hadnagyi rangban.

Akkor került másodszor is Moszkvába a fiatal vörös tiszt, ki annakidején, első itt-tartózkodása alatt a kadétok soraiban menetetl el Lenin előtt egy ünnepség alkalmával. A fiatal vörös tiszt, aki Kun Bélával is találkozott odakinn, amikor a magyar kommunisták vezére meglátogatta a tiszt iskolát.

„Kun Béla elébünk állt és azt mondta: — Ilyen katonák kellett volna odahaza! Akkor otthon is győztünk volna! — De mi egy szót se szóltunk, meg se mozdultunk. Nem akartunk beszélni. Fiatalok voltunk, és hát egy kicsit meg gondolatlanok, hetvékék. Nehezítettünk az otthoni gárdára, azért nem akartunk beszélni. Sok mindent helytelenítettünk. Emlékszem, egyik a sok közül az volt, hogy nem tudták mit csinálni az osztályellenséggel. Erről jut eszembe, hogy mondjuk, Omszkban, ahol a nagy börtön őrségéhez tartoztam, a forrongó napokban összehoztuk mindenkit, s ki csak számba jöhetett, mint a fennadalmos ellenség. A börtönben tartottuk őket, még csak állaposan meg nem szállítottunk. Fene bajuk se volt, látogatásba jártak hozzájuk a rokonok, ismerősök, időnként, mondjuk hetente, ők is hazalátogattak két órára, egy-egy vörösőr kíséretében. Sosem felejttem el, mikor én az egyik ilyen embert hazakísértem. Munkavezető volt azelőtt az egyik gyárban. Utközben meg akartam agítani. Mondtam neki, hogy ő is munkásember, csak okosabb, ügyesebb, sok tekintetben nátmertebb nálunk, mi sokat tanulhatnánk tőle, meg is becsulnánk, mi a fene köti őket a burzsujokhoz? Csak nevetett. Fiatal gyerek voltam, ő meg közepes kora ember. Fiatal bánáti uradalmi béres, ő meg ázsiai, szibériai, omszki gyárvezető. Hát ebből az agítációból nem lett semmi. A két óra letevével aztán visszakisértem...“

Ott volt Benák István Tiflisz utcáin, a karhatalmi egységben, amikor Moszkvába menet Tifliszbe érkezett Kemál pasa első követe; Törökország ismerte el elsőnek a szovjet köztársaságot, az első hivatalos külföldi követ volt ez.

(„Az utcákon sok nép volt, a járda szélén sorfátalt álltunk, s már egész közel voltak az autók, amikor egy kisleány hirtelen kiugrott közülünk és a tulsó oldal felé futott. Az első autó agyon-taposta. Megállt, de már nem lehetett segíteni. Öt éves lehetett a gyerek. Később kitért, hogy az utca tulsó felén meglátta az apját, amikor intett neki. At akart futni hozzá...”)

A háború befejeztével Moszkvába került tehát Benák István, s ott mindegyiküknek feltették a kérdést: hazamész, vagy maradsz? Aki maradt, további tisztí iskolába küldték, aki pedig ment, fölkészült.

(„Vigyázz nagyon, mondták nekem, vigyázz, mert nálatok nyilvántarták a vörösöket. Semmiképpen el ne áruljad magad. Amit itt csináltál, arról egy szót se szólj. Szenvedélyeid ne legyenek, az idegeid rendben legyenek, akkor talán majd sikerül... Az a dolog, hogy mindent letagadj, s ahova csak lehet, beférkőzz, ügyelj, figyelj, magad igazodj, tájékozódj, és ügyesen nevelj olyan embereket, akikre szükség van a munkásságnak. Hát így élnem, nem is fűrtésztet ki engem senki. Családomban nincs. Sokakat próbáltam úgy nevelni, ahogy gondoltam, olyan emberré, de csak keveset sikerült. Az unokaöcséméből talán sikerült jó proletárembert faragni... Itt dolgozik kint, az egyik bírtocon...”)

Leningrádon szálltak hajóra 1921 végén, s ide fűződik

A HAZATÉRÉS ÉS EGY EMLÉK TÖRTÉNETE

Hajók szirénája zúgott.

A kikötőben népek sűrűtek-forongtak, a dokkon rakodómunkások szorgoskodtak vagy álldogáltak.

A hajókorlátra könyököltem, néztem a távolodó partot. Nékem nem integetett senki. Néztem a távolodó partot, észre se vettem és megeredt a könnyem. Fiatal voltam, huszonnégy éves.

Már csak egy keskeny csúsk jelezte a partot, amikor egészen halkán, szemtellenül megszólalt mellettem valaki.

— Te is elvtárs? Te is?

Félrefordultam, de nem mozdultam. Egy szőke ember állt mellettem, ugyanúgy a korlátra könyökölve mint én. Halkan beszélgettünk, egymásra se nézve. Tán öt perceskét. Berlini patikus volt. A nevét nem jegyeztem meg. Ő is hazafelé ment. A forradalomnak vége.

— Elvtárs, a hajó tele van spiclikkel és kémekkel. Ha találkozunk is, legföljebb a szemünkkel köszöntöcsk egymást...

És elment. Én ott maradtam, a korlátnak dőlve.

Naponként találkoztam vele a hajón. Szótlanul mentünk el egymás mellett. Hajón utaztunk, vonaton utaztunk, kihallgattak bennünket nem egyszer, aztán hazajöttünk. Ő valahol lemaradt, szótlannul elvált, nem tudom hol. Nem ismertük egymást. Becskereken szálltam be a vonatról. Tudatlan kis béresgyerekként mentem el a pusztai uradalomról, tizennyolc éves koromban, a nagy monarchia hangoz hadseregével, huszonégy éves koromban már visszajöttem, de egy és más megtörtént velem ez idő alatt. Egy és más a világgal is. Hol keressem a családomat? Merre lehetnek? Csak álltam tehetetlenül az állomáson, idegenül, senkit sem ismerve. Az utasok már mind szétszéledtek. Oltogatták a villanyokat. Nagyon hideg volt, fagyos idő. Sívár állomás. Én állok a korlátnak dőlve, amott feljebb egy vasutas söpör. Sehol senki más.

A vasutas hozzám ballag. Kezében vödör.

— Messziről jöttél?

— Messziről, tatám, — mondtam halkán.

— Nincs hova menned?

— Nincsen, tatám.

— Honnan jössz?

— Oroszországból, tatám.

Nézegetett egy kicsit, aztán in-
tett, hogy menjek utána. Mentem.
A másodosztályú váróterembe vitt.
Mondta, csendben legyek és alud-
jak. Reggel négykor eljön értem és
elvezet. Rámzárta az ajtót. Hajnal-
ban jött is és elvezetett ki, a kül-
városba...

Igy érkeztem haza. Napszámos-
ember voltam, erre is dolgoztam,
arra is. Hol engem dobtak ki, hol
én hagytam ott a gazdámat. Múltak
az évek, keserves évek, egyre
múltak.

Aztán, biztosan emlékeznek ar-
ra az eseményre, nagy port vert
fel akkor: Franciaországban a GPU
embere elkockázott valami hatal-
mas összeget, tán párszázezer ru-
belt. A szovjetek visszarendelték
Moszkvába, de ő nem mert vissza-
menni, mert tudta, mi vár rá. Hát
inkább a francia kémelhárító öl-
be futott. Aztán átadott egy listát,
amelyikem felsorolta, már akiket
tudott, hogy hol kicsoda még a
GPU embere. Az újság közölte is
a legjelentősebbek nevét. Egy egész
sont. Kinn szeles idő volt, esett az
eső, itt ültem a konyhában és ol-
vastam az újságot. A felsoroltak
közt találtam: X. Y., ismert berli-
ni gyógyszerész. Ezt a nevet is
elfelejtettem már. Megálltam, csak
néztem az újságot. Ő volna az?
Felvillant előttem a leningrádi kép.
Aztán Berlin, a nagy világváros, és
az évek, az évek, — mi minden
történt vele azóta? Én itt ültem,
ebben a konyhában, kint esett az
eső, néztem ki az ablakon, előttem
ez a kietlen udvar. Ő volna az?

Napokig lestem az újságokat és
hallgattam a rádiót, egyre hallgat-
tam. Azon az estén is esett az eső,
és bőrig ázva érkeztem a nap-
számból, amikor megtaláltam a
másik h iradást az újságban: egyet
se fogtak el az elárultak közül,
mindnek nyomaveszett, mindnek
egyől egyig...

Sokáig üldögéltem akkor itt a
konyhában, az asztalra könyököl-
ve, késő éjszakáig és eltűnődtem a
régii és új napokon. Csöndes, fi-

gyelő, kissé titokzatos ember vol-
tam, magambatemettem mindent,
amit tudtam. Megmenekült? Ta-
lán...

De ezek a napok is régen vol-
tak. Csak az emlék él bennem ar-
ról az emberről? akivel öt percet-
két beszélgettem messze földön,
azután egyikünk erre ment, mási-
kunk arra, a nagyvilágba. Azt se
tudom, ki volt. Azt se, él-e még,
s ha igen, hol. Mit csinál, merre
jár, én itt vagyok. Néha szeretném
megölelni. Huszonnégy éves vol-
tam. Nem tudom, mi lett vele, mert
nagy a világ, és negyven év alatt
sok minden történt. De ha úgy ül-
dögélek itt az asztalnál, eltűnődök
és nézek ki az ablakon, ott kinn az
udvaron élémáll nagy, szőke alak-
ja s szemével rámköszönt. Lehet,
hogy már a nyoma sincsen ezen a
széles nagy világon, de itt él még,
ebben a kis konyhában, s néha az
ablakon rámkopog. Ma este is, míg
ezt mesélem...

... És múltak az évek, a kon-
spiráció nehéz évei. Benák István
hallgatott, mint a sír. Maga csinál-
ta számadását a világgal. Magába-
temetett mindent. Páratlan fegyve-
lemmel hallgatott Benák István.
Mehalt az apja is, és sohasem
tudta meg, hogy fia vörös tiszt
volt, s végigverekedte azt a nagy
forradalmat, amiről oly sok szó
esett, s azért maradt el oly soká a
fogságban.

Allunk a bérkaszánya udva-
rán, szép napos, szeles, va-
sárnap délelőtt, őszi udvar, her-
vadt virágok. Október.

Ott hátul, az udvar végén három
ember falaz. Szóltanul illesztgetik
egymásra a vályogot, nő a fal.

— Egy szobát építenek. A városi
kommunális tanács nem akarta
engedélyezni az építést, de mi sok-
kat szaladgáltunk utána a házi-
tanács részéről. A végén megen-

gedték. Egy család lakott ott szoba-konyhában, de hát felnőtt már a két gyerek is és megnősült. Nem tudnak lakáshoz jutni, hazahozták az asszonyt. Így most három család lakik a szoba-konyhában. Azért építenek még egy szobát. Hát így majd jobban meglesznek. Azért szorgalmaztuk mi is ezt az építést. Így is elég pénzükbe jön nekik.

Nézem a három szótlanul szorgoskodó embert. Két fiatal, egy idősebb. Apa és két fia. A fal egyre nő kezük nyomán. Ablakuk alatt hervadt virágok.

Emitt, az egyik ajtón magas, fekete, közepeskorú férfi lép ki. Lekezelünk és néhány szót váltunk. Nézelődünk. Nagy a lakásínség.

— Ez tiszt. Nemrég nyugdíjazták, hazajött, most hivatalnok. Ezek is heten laknak szoba-konyhában, — mondja Benák bácsi.

— Heten?

— Heten. És kommunisták is heten vagyunk ebben az udvarban. Benák bácsi a házitanács elnöke. A falazók megállnak egy kicsit, tanakodnak.

Szép napos idő, őszi udvar, hervadt virágok.

Október.

Indulunk az állomásra.

Ott, az indulásrakész vonatnál állva eszembeötlött még: három generáció áll itt. Három világ. Három ember. Az egyik a világ első győztes szocialista forradalmát vívta meg, ott kinn, Szov-

jetunióban. Benák István. A másik a mi forradalmunkból, s utána az új élet megszervezéséből vette ki részét. A barátom. A harmadiknak már nem jutott a hősi korszakokból, — forradalmunk után, az új világban nőtt fel. Én, aki alig két évecskével vagyok idősebb, mint Benák István volt, amikor a forradalomból hazajött. Mindegyikünk más-más korszakban gyökereszik, más-más korszak más-más szellemével, örökségével, tapasztalataival, perdöntő élményanyagával indult s él. Amikor a már mozgó vonatnál kezét ráztunk, ez járt eszemben: három kommunista nemzedék áll itt; egyéniségünkben viseljük nemzedékünk társadalmi gyökereiből kialakult jellemző vonásait is, jól tudom, mi az, ami elszakíthatatlanul egybefűzött bennünket eddig is, e pillanatban is, és ezután is, de érzem azt is, ami halványan, de világosan elválaszt bennünket egymástól. Akkor döbbentem rá, amikor minden kétség nélkül meg kellett állapítanom, mindhármunknak mást jelent egyazon esemény, a nagy Októberi Forradalom. Nemzedék-probléma? Nem. Ami egybeköt bennünket, sokkal erősebb, mint bármi más ezen a világon. Mégis, az útról hazajövet egy új, izgalmas téma foglalkoztatott: a jellemző különbségek megfigyelése, felkutatása és feltárása, új utazások tehát, melyek ismét új problémákat vetnek fel, s még újabb utazásokat hoznak magukkal...

A vonat már mozgott, amikor kezét ráztunk.